

ISSN 2181-1571

**FarDU.
ILMIY XABARLAR**

**Scientific journal
of the
Fergana State
University**

5/2021

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

5-2021

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА РАҲБАРЛИК ВА УНГА ЁНДОШ ТУШУНЧАЛАР
СЕМАНТИКАСИГА ДОИР

О СЕМАНТИКЕ УПРАВЛЕНИЯ И ЕГО КОНЦЕПТАХ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ
ON THE SEMANTICS OF MANAGEMENT AND ITS CONCEPTS IN NEW UZBEKISTAN

МўминовШерозбек Сиддиқжонович¹

¹МўминовШерозбек Сиддиқжонович

— Фарғона давлат университети тадқиқотчиси.

Аннотация

Мақолада замон, жамиятдаги ўзгаришлар, унинг тилга, жумладан, раҳбарлик ва унга ёндош тушунчалар семантикасига таъсири ҳақидаги фикрлар баён қилинган.

Аннотация

В статье изложены воззрения о влиянии времени и изменений в обществе на семантику языка, в частности на лидерство и связанные с ним концепции.

Annotation

The article outlines thoughts on the impact of time and changes in society on the semantics of language, including leadership and related concepts.

Таянч сўз ва иборалар: янгиланаётган замон, Янги Ўзбекистон, раҳбарлик, ёндош тушунчалар, семантика.

Ключевые слова и выражения: современность, Новый Узбекистан, лидерство, родственные понятия, семантика.

Key words and expressions: modernity, New Uzbekistan, leadership, related concepts, semantics.

Ўз номи ўзи билан "Ахборот асри" дея ном олган XXI асрда кундан-кунга "замон шитоби тез, парвози тикка" [2,190.] бўлиб бормоқда. Замон шиддати билан боғлиқ ҳолда жамият ҳам, одамлар қалби ва шуури ҳам янгиланмоқда. Бу жараён азалдан олиму фозиллар юрти бўлган Ўзбекистонда, айниқса, яққол сезилмоқда. Бу фикрни Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош ассамблеясининг 75-сессиясида ўзбек тилида сўзлаган нутқида айтган қуйидаги жумлалари ҳам яққол тасдиқлайди: "Жамиятни сийсий, ижтимоий ва иқтисодий модернизация қилиш бўйича кенг кўламли чора-тадбирларимиз натижасида Янги Ўзбекистон шаклланмоқда. Бугунги кунда мамлакатимиздаги демократик ўзгаришлар ортга қайтмайдиган тус олди." [1,1].

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН пойдевори узоқ ўтмишга бориб тақалишини инобатга олган ҳолда, ҳар жиҳатдан янгиланаётган мамлакатимизда раҳбарлик ва унга ёндош тушунчалар семантикаси, раҳбар сўзи билан бир семантик майдонда турадиган тарихий ва замонавий лексик birlikларни англатадиган маънолар, бу маънолар моҳиятидан келиб чиқадиган раҳбарлиқнинг ўзига хос қирралари ва уларнинг раҳбар мулоқот хулқида намоён

бўлиши хусусида қисқача тўхталиб ўтишга тўғри келади.

Маълумки, баъзи Шарқ давлатлари, жумладан, мамлакатимиз тарихида давлатни подшоҳлар бошқарганлар.

ПОДШОҲ сўзига "Ўзбек тилининг изоҳли луғати"да шундай изоҳ берилган:

ПОДШОҲ [ф. ҳукмдор, улуг, буюк] Баъзи Шарқ мамлакатларида: мутлақ ҳокимлик қилувчи ҳукмрон унвони ва шундай унвонга эга шахс, шоҳ.[4, 282].

Амир сўзи ҳам мана шундай семантик гуруҳга кирувчи сўзлардан бири бўлиб, бу сўз луғатда шундай изоҳланган:

АМИР [а. ҳоким, ҳукмдор; бошлиқ] 1 тар. Бухорода ва баъзи мусулмон мамлакатларида: хонлик, подшолик унвони ҳамда шу унвон эгаси.[4, 78].

Деярли барча тадқиқотларда "амир" сўзининг қисқартма шакли "мир", деб эътироф этилади. Амир сўзи араб тилида амр этувчи, бошлиқ, ҳоким дегани бўлиб, қуйидаги маъноларни англатади:

1) араб халифалигида дастлабки халифалар унвони;

2) уммавийлар даврида алоҳида қўшин қўмондонлари;

3) халифалик томонидан забт этилган вилоятлар ҳокими;

4) қадимги подшоҳлар наслидан бўлмаган ҳукмдор;

5) Марказий Осиёда Чингизхон наслидан бўлмаган ҳукмдор;

6) йирик подшоҳ қўл остидаги (империя таркибидаги) алоҳида бир мамлакат ҳукмдори;

7) ислом халифасининг чет ўлкалардаги ноиби;

8) вилоят ҳукмдори;

9) лашкарбоши, каттагина бир қўшин бошлиғи;

10) бошлиқ;

11) ислом халифасининг ҳамда бошқа подшоҳларнинг канизақдан бўлган ўғли.

Подшоҳ, амир сўзларининг ўрнида бугунги кунда деярли барча ривожланган мамлакатларда Президент сўзи кенг қўлланилмоқда. Бу сўзга луғатда шундай изоҳ берилган:

1. ПРЕЗИДЕНТ [лот. прэзиденс, прэзидентис – олдинда ўтирувчи] Республика бошқаруви шаклидаги кўпчилик мамлакатларда маълум муддатга сайлаб қўйиладиган давлат бошлиғи.

2. Баъзи илмий муассаса ёки жамиятларнинг маълум муддатга сайлаб қўйилган бошлиғи.

3. Фирма, банк, компания ва шу кабилардаги юқори мансабдор шахс. [4, 307].

Юқоридагилардан маълум бўлмоқдаки, юрт устида турган раҳбарлар турли даврларда турлича атамалар билан номланишган ва давр, сиёсат тақозоси билан бошқарув услублари ҳам ўзгариб борган. Аммо ҳамма замонларда ҳам раҳбарликда умумийликлар бўлганки, қуйида раҳбарликнинг мана шу жиҳатлари хусусида сўз юритамиз.

РАҲБАР форс-тожикча РАҲА (йўл, кўча: чорраҳа) сўзи билан ўзақдош бўлиб, йўлбошчи, йўл бошловчи, жамият ҳамда ташкилотда доимий ва ҳал қилувчи таъсирга эга бўлган шахс, шунингдек, ишнинг кўзини биладиган, жамоа, соҳа манфаатларини кўзлаб фаолият юритадиган бошқарув ходимидир. [4, 362]. Бугунги ривожланиш босқичи раҳбардан ақл-фаросат, куч-ғайрат, изланиш ва топқирликни, ўз устида тинмай ишлашни, тадбиркорликни талаб қилади.

Замонавий раҳбар тушунчасининг қуйидаги жиҳатлари аҳамиятлидир:

1. Раҳбар ижтимоий шахс сифатида ишлаб чиқарувчи кучлар ва ишлаб чиқариш ресурсларини бирлаштириб, унинг асосий ҳаракатлантирувчи кучини бошқарувчи сифатида омилкорлик билан иш юритувчи шахс.

2. Раҳбар ҳар қандай ишни амалга ошириш учун, аввало, мустақил қарор қабул қила олиши лозим. Бу, фаолияти даражасини белгилайди.

3. У ўз соҳасига янги ғоя, янги ташаббус, янги технологияларни жорий этувчи ташаббускор шахс ҳисобланади.

4. Раҳбар меҳнати тадбиркорликка асосланган машаққатли фаолиятдир. Бу фаолиятга сарфланган куч, маблағ баъзан вақтинча фойда эмас, зарар келтириши, муассаса фойда ўрнига зарар кўриши ҳам мумкин. У бундай ҳолатларни олдиндан кўра олиш ва бунга тайёр туриши, зарур бўлганда, фаолиятини қайта бошлаши, ўзида бунга куч-ғайрат топа билиши лозим.

Юқорида келтирилган жиҳатлар раҳбарлик фаолиятининг маълум аспектиларини намоён этади, холос. Масаланинг иккинчи муҳим томони – раҳбарлик фаолияти билан шуғулланувчи кишининг шахси билан боғлиқ хислатлардан иборат. Раҳбар ҳалол-пок, виждонли, иймонли, қаттиққўл, диёнатли, меҳр-шафқатли бўлиши керак. Раҳбарликка эгри йўл, эгри қўл, эгри мақсад билан эришиб бўлмайди. Фейл-атворида эгрилик бор киши раҳбарлик лавозимида узоқ фаолият юритаолмаслиги ҳаётда ўз тасдиғини топган.

Раҳбар мустақил бўлиши, ижтимоий фаолиятнинг қонуний тақиқланмаган ҳамма соҳаси билан шуғуллана олиши лозим. У фаол бўлмаса, жамиятда ижтимоий фаоллик шаклланмайди.

Бошқарувда тажриба, кўникма, маҳорат, билим, ақл ва идрокнинг ҳам роли катта.

Раҳбар ўз қобилияти, истеъдодини ишга солиб изланади, шу мақсадда ҳаётни, одамларни чуқур ўрганади. Натижада, тўплаган билимлари, тажрибаларини бошқарувнинг умумий қонуниятларига уйғунлаштириб, ўзининг раҳбарлик усулини яратади. У ўз бошқарувини шакллантиришда мутлақо эркин шахсдир, аммо унинг раҳбарлик усули ижобий натижа бериши керак. Раҳбарлик фаолиятининг самарадорлиги шахснинг тафаккури, ақл-идрокига ҳам бевосита боғлиқ. Тафаккур раҳбарга кенг ва чуқур фикрлай олиш, яхшини ёмондан, фойдани зарардан, муҳимни номуҳимдан бехато ажрата олиш имкониятини беради. Агар раҳбарда қобилият шаклланган бўлса, бошқарувнинг сир-асрорларини қийналмасдан эгаллаб, ўз жамоаси ўртасида обрў ва ишонч қозонади.

Демак, ҳар қандай раҳбардан кенг ва чуқур фикрлай олиш билан бирга, уддабурон, ҳаракатчан ва шижоатли бўлиш талаб этилади.

Шунинг учун раҳбарлик фаолиятини тафаккур ва ҳаракат бирлиги дейиш мумкин.

Раҳбардаги ўзига хос талабчанлик, меҳрибонлик ҳамда масъулият жамоа аъзоларида ҳам жавобгарлик ҳиссининг шаклланишига сабаб бўлади. Малакали раҳбар кадрлар тизимини муваффақиятли шакллантириш учун ижтимоий психология, раҳбар психологияси, бошқарув психологияси каби билимларни яхши ўзлаштириш учун бор имкониятларини ишга солиш керак.

Раҳбар фаолиятининг самарадорлиги ўзини қандай баҳолай олиши, иш вақтининг қадрига етиши, ходимларни тартиб-интизомга қандай ўргатишига боғлиқ.

Иил давомида бажарилган ишлар якуни, яъни нималар қилгани эмас, балки қандай қилгани ҳам таҳлил этилиши лозим. Ташкилотдаги ҳар бир ходим фаолиятининг бундай таҳлили эртанги ишлар самарадорлиги учун жуда муҳим.

Қўл остидаги ходимлар билан ҳар йили аноним сўровлар ўтказиш ишдаги муваффақият гаровидир.

Хуллас, жамоадаги раҳбарлик қилиш катта санъат. Раҳбар – устоз, мураббий, жамоа тарбиячиси, жамиятдаги масъул шахс. Унинг машаққатли меҳнати натижаси ўлароқ, келажак ворислари камол топиб боради. Демак, раҳбарларга эътибор – Ватан, халқ тақдирига қаратилган эътибор.

Бугунги кунда раҳбар фаолиятида энг кўп тўқнашадиган мауаммо – бу, раҳбар маънавиятининг кўзгуси бўлган бошқарув маҳорати масаласи ҳисобланади. Бошқарув маҳорати эса, ўз навбатида, бугунги раҳбарнинг маънавий олами билан боғлиқ бўлиб, оддий фуқаролар кўз ўнгиде унинг сиймоси (ижобий ёки салбий) шаклланади.

Маънавиятли раҳбар ўз фаолиятида бир қатор диагностика усулларини, жумладан, ходимларни баҳолаш ҳамда турли характердаги инсонлар гуруҳлари билан муносабатда бўлиш, ахборот ва маълумотлар билан ишлаш, таҳлил қилиш, моделлаштириш, шахс ва жамоага таъсир ўтказиш, ишчан муносабатларни шакллантириш, сўровлар ўтказиш, суҳбатдошни тинглаш санъати, пировард ҳолатда тўғри қарорлар қабул қилиш

малакасини эгаллаш ва олинган билимларни амалиётда қўллашни ўрганиш даркори.

Раҳбар оддий шахс бўлмаслиги, айниқса, мулоқот, ишонтариш, суҳбатлашиш санъатини моҳирона эгаллаши, ўзига хос ўткир ақлга ва ҳаёт ҳамда билимнинг барча соҳаларида салмоқли тажрибага эга бўлиши зарур. Ҳар қандай раҳбар, биринчи навбатда, кишилар билан ишлайди ва у инсон тафаккурининг барча нозик жиҳатларини билиши ҳамда ижтимоий инсонни ўрганишга оид кенг билимларга эга бўлиши лозим.

Психологик билимларни атрофлича ўзлаштирган раҳбар юқори даражадаги маданият, хулқ, ахлоқ категорияларини ўзида доимий характерга айлантирган бўлади. Бу ҳолат раҳбарнинг ўзида индивидуал ва интеллектуал савияни ҳар томонлама такомиллаштириб боришни тақозо қилади.

Мустақил ҳаёт йўлида тўпланган тажриба, дунё жамоатчилиги “Ўзбек модели” дея эътироф этган ўзимизга хос ва ўзимизга мос тараққиёт йўли, келажаги буюк давлат барпо этиш борасида амалга оширилаётган барча тарихий ўзгаришлар ва янгиланишлар раҳбарларнинг шахсий эътиқоди ҳамда маънавий қиёфасини тубдан ўзгартиришда беқиёс омил бўлади.

Ўзининг раҳбарлик фаолиятини, олдига қўйган мақсадларини аниқ тасаввур қила оладиган, ўз келажаги ҳақида қайғурадиган раҳбар ҳеч бир даврда миллий ғоя ва маънавий мафқурасиз камол топиши мумкин эмас. Маънавий қиёфаси, маънавий мафқураси бўлмаса, ҳар қандай раҳбар ўз йўлидан адашади. Раҳбарлик тушунчасининг мазмун-моҳияти (раҳбар маданияти, раҳбар масъулияти, раҳбар маънавияти, раҳбар маҳорати) “МАЪНАВИЯТ асосий тушунчалар изоҳли луғати” китобида чуқур ва атрофлича ёритиб берилган. [3, 485-490].

Х у л л а с, тилдаги ҳар бир сўз, ҳар бир атама давр, замон билан ҳамнафас ҳолда ўзгариб, янгиланиб туради. Замон билан ҳамқадам бўлиш учун эса янгиланаётган сўзлардан, жумладан, раҳбарлик ва унга ёндош тушунчалар семантикасида бохабар бўлишликни тақозо этади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкilotи Бош ассамблеясининг 75-сессиясидаги нутқи // Янги Ўзбекистон, 2020 йил 24 сентябрь.
2. Воҳидов Э. Муҳаббат. – Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1978.
3. МАЪНАВИЯТ асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Т.: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2010.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдди. Учинчи жилд. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2007.

(Тақризчи: С.Мўминов – филология фанлари доктори, профессор)

О.Алиев	
Ахборот хавфсизлигига доир тушунчалар тавсифи	190
К.Пулатов	
Совет даврида Ўзбекистонда тарғиботнинг ривожланишида даврий матбуотнинг ўрни(1953-1956 йиллар)	193
С.Назарова	
Ўзбек санъатини забт этган Қўқон булбули	197
Д.Тошпулатова	
Муаллиф онги ва тафаккурида буюк қадриятларнинг акс этиши	201
И.Жўраев, Ҳ.Жўраев	
Навоий ижодида маънавий-маиший таназул ва ижтимоий инқироз ифодаси	204
А.Ақбаров	
Абадиятга дахлдор можаро	207
Н.Соатова	
Бадий тасвирда адибнинг эстетик қарашлари	210
Н.Холматова	
Эркин Аъзам адабий-эстетик қарашларининг шаклланиши	214
Д.Юлдашева	
"Алла" матни лингвофольклористиканинг ўрганиш объекти сифатида	218
Ш.Кахарова	
Ўзбек ва инглиз педагоглари мулоқот хулқида қўлланиладиган мурожаат шакллари нинг қиёсий тадқиқи.....	220
Ш.Мўминов	
Янги Ўзбекистонда раҳбарлик ва унга ёндош тушунчалар семантикасига доир	223
Н.Юлдошева	
Содда гап қолиплари воқеланишига таъсир қилувчи морфологик омиллар ҳақида.....	226
М.Хошимов	
Тилда «субъектив – модал баҳо» микроконцептини воқелантирувчи кириш гапли қўшма гапларнинг лингвокогнитив ва лингвокультурологик жиҳатлари	228
М.Ҳусайнова	
Касб-хунарга оид латифаларнинг прагматик хусусиятлари	236
	ФАНИМИЗ ФИДОЙИЛАРИ
Илмга бахшида умр	239
Библиография	242